

چکیده:

صنایع کشتارگاهی و لبنی دو زیرگروه صنایع غذایی هستند که مواد اولیه آن از بخش دام تأمین شده و توسط وزارت جهاد سازندگی سیاستگذاری می شود. لذا با بررسی تحولات این زیرگروه های صنعتی می توان به سیاستگذاری کلان وزارت جهاد در زمینه توسعه صنایع غذایی وابسته به بخش دام دست یافت.

با اینکه تولید شیر و گوشت کشور در طی یک دهه اخیر افزایش یافته، اما سهم صنایع لبنی از جذب شیر تنها ۱۲ درصد و سهم صنایع کشتارگاهی ۲ درصد افزایش یافته است و این در حالی است که جایگاه صنایع زیر پوشش شرکت سهامی صنایع شیر و گوشت که از سیاستهای دولت حمایت می کنند، بهتر شده و در نتیجه جهاد سازندگی در اجرای سیاستهای قیمت گذاری به منظور حمایت و توسعه بخشی دام، تأمین نیاز داخلی و جلوگیری از واردات محصولات دامی از وضعیت مناسبتری برخوردار شده است.

مقدمه

"صنایع غذایی" یکی از ۹ گروه صنعتی است که مواد اولیه آن از بخش کشاورزی تأمین می شود و تنها گروهی است که سیاستگذاری آن توسط ۴ وزارتخانه جهاد، کشاورزی، صنایع و بازرگانی اجرا می شود. از این گروه، دو شاخه مهم صنایع کشتارگاهی و لبنی، زیر پوشش وزارت جهاد سازندگی است و مواد اولیه آن از بخش دام تأمین می شود. بنابراین آشنایی با تحولات آن در سالهای قبل و بعد از انقلاب و جایگاه جهاد سازندگی در گسترش این صنایع، از اهمیت ویژه ای برخوردار است. اهمیت این دو شاخه صنعتی از آن جهت است که صنایع کشتارگاهی ضمن کشتار بهداشتی و جلوگیری از بیماری، از ضایعات کشتار دام ممانعت می کند و صنایع لبنی نیز ضمن جلوگیری از فساد شیر، آن را به محصولات مختلفی لبنی تبدیل می نماید و عرضه نوسانی شیر در طول سال را به عرضه دایمی و مستمر فرآورده های لبنی تبدیل می کند. در این مقاله سعی شده است تا جهت آشنایی بیشتر با این دو صنعت، چگونگی

بررسی تحولات صنایع لبنی و کشتارگاهی زیر پوشش جهاد سازندگی

علی خزاعی

گسترش و روند تحولات صنایع کشتارگاهی و لبنی مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد.

اهمیت صنایع لبنی و کشتارگاهی

صنایع غذایی به عنوان پلی بین بخش کشاورزی و صنعت شناخته شده است. این صنایع با فرآوری محصولات کشاورزی نه تنها از فساد آن جلوگیری می کند، بلکه ضایعات را کاهش داده و آن را در تولید محصولات دیگری مورد استفاده قرار می دهد. این صنایع عرضه فصلی محصولات کشاورزی را به عرضه دایمی و برای تمام سال تبدیل می کند و از این طریق تقاضای جامعه را در طول سال تأمین می نماید. وجود صنایع غذایی در نزدیکی مزارع و دامداریها موجب کاهش نوسانات فصلی قیمت محصولات کشاورزی و دامی شده و از این طریق، درآمد کشاورزان و دامداران را افزایش می دهد. همچنین صنایع غذایی ارزش افزوده محصولات کشاورزی و دامی را بالا می برد و این افزایش با گسترش مراحل ترکیب و فرآوری، زمینه را برای افزایش تولید محصولات فراهم می کند. به طوری که صنایع لبنی با جذب شیر از

دامدارها - وبخصوص دامداریهای سنتی و روستایی - ضمن جمع‌آوری شیر مازاد بر مصرف روستاییان، خصوصاً در فصل بهار و تبدیل آن به محصولات لبنی دیگر، از هدر رفتن آن جلوگیری می‌کند و با تثبیت قیمت آن موجب افزایش درآمد دامداران می‌شود. بدین ترتیب زمینه برای ایجاد و گسترش دامداریها مساعدتر می‌گردد که این امر توسعه بخشی دام را به همراه دارد. همچنین صنایع کشتارگاهی که مواد اولیه آن نیز از بخش دام تأمین می‌گردد با عرضه محصولات بهداشتی، از ضایعات کشتارگاهی - که شامل خون، روده، احشا و ... می‌باشند- در زمینه‌های مختلف استفاده می‌نماید. با گسترش کشتارگاهها و نزدیک شدن آنها به دامداریها، ضمن حذف واسطه‌ها، قیمت دام تثبیت شده و از انتقال بخشی از سود به دلان، جلوگیری می‌نماید.

صنایع کشتارگاهی

* تاریخچه تحولات خرید و کشتار دام در ۴ دهه اخیر (۱)

در دهه ۴۰ خرید و کشتار دام بدین صورت بود که پيله ور بومی یا غیربومی مستقر در مناطق عشایر بره و بزغاله را در شش ماهگی قیمت‌گذاری و پیش خرید می‌کرد و در بهار و پاییز پس از بریده شدن بره و بزغاله از شیر مادر، آنها را جمع‌آوری کرده و به پرواربندی دامهای خریداری شده می‌پرداخت یا مسئولیت نگهداری و پرواربندی دام را به خانوار دامدار واگذار می‌کرد و در بهار سال بعد به پيله ور عمده شهری یا چوبدار می‌فروخت و چوبدار نیز دام را برای کشتار به قصابها می‌فروخت.

از اواسط نیمه دوم ۴۰ با تأسیس سازمان گوشت کشور، افزایش کشتارگاهها و

استقرار میادین دام در جنب کشتارگاهها، عرضه مستقیم دام به وسیله دامداران و عشایر در بعضی از مناطق معمول شد و در بخشی از روستاها و آبادیهای عشایری نیز این میادین به عنوان الگوی مبادله دام به وجود آمدند، به طوری که پيله ور بومی یا غیربومی مستقر در مناطق عشایری از شبکه مبادلاتی حذف شد و دامدار مبادله خود را با چوبدار انجام می‌داد.

بعد از انقلاب اسلامی ابتدا شرکتهای تعاونی روستایی و عشایری مسئولیت خرید تولیدات و فرآورده های دامی مازاد بر مصرف روستاییان و عشایر را به عهده داشتند، اما به دلیل عدم موفقیت، از سال ۱۳۶۰ طرح هماهنگی خرید دام داخلی اجرا شد تا بدین وسیله دست واسطه‌های خرید دام قطع شود. اما این طرح نیز نتوانست حیطة عمل چوبداران و واسطه‌های خرید دام را محدود سازد. به هر حال اکنون الگوی غالب مبادله دام، فروش دام به چوبدار، عرضه مستقیم دام به وسیله دامداران و عشایر در میدان دام و فروش دام به سازمان گوشت است.

بررسی روند تحولات کشتار

رسمی دام

مقایسه کشتار رسمی و غیر رسمی دام

بر اساس جدول شماره (۱) کشتار رسمی کشور که در کشتار گاهها انجام شده است، در سال ۱۳۵۳، ۲۱۷ هزار تن بوده است که در سال ۵۶ به ۲۶۵ هزار تن افزایش یافته است. این رقم پس از یک روند کاهشی تا سال ۶۱، روندی نوسانی و افزایشی داشت و تا سال ۶۹ به ۳۵۲ هزار تن رسید و در سال ۷۳ به ۳۲۶ هزار تن کاهش یافت. آنچه از این تغییرات نتیجه گرفته می‌شود،

روند کاهشی کشتار دام در سالهای ۷۰-۱۳۷۳ می‌باشد. مقایسه کشتار رسمی و غیررسمی طی سالهای ۵۳-۱۳۷۳ نشان می‌دهد که کشتار رسمی کشور طی ۲۱ سال گذشته، با اینکه ۱/۵ برابر شده است، همچنان بین ۴۰-۶۰ درصد کشتار کشور را به خود اختصاص داده و پس از آن سهم تقریباً ثابتی را داشته است. زیرا کشتار رسمی کشور در سال ۵۳، ۴۶ درصد بوده و در سال ۷۳ به ۵۰ درصد رسیده است.

اگر کشتار دام در سه دوره قبل از انقلاب، دوره‌ای که وزارت کشاورزی مسئولیت دام کشور را به عهده داشته و دوره‌ای که وزارت جهاد این مسئولیت را به عهده گرفته است، بررسی و تحلیل شود، در دوره سوم سهم کشتار رسمی کشور طی سال ۷۰-۱۳۷۳ نزولی بوده و از ۵۷ درصد به ۵۰ درصد کاهش یافته است، در حالی که این سهم در سال ۵۳ نیز ۴۶/۳ درصد بوده است. اما اگر برای محاسبه دقیقتر به متوسط کشتار رسمی در هر دوره توجه شود، مشاهده خواهد شد که کشتار متوسط در دوره اول ۲۴۲ هزار تن، دوره دوم ۲۵۰ هزار تن و دوره سوم ۳۲۲ هزار تن بوده است و سهم آنها در کل کشتار کشور ۴۹ درصد، ۵۱ درصد و ۵۱ درصد می‌باشد. این امر نشان می‌دهد که دوره سوم از نظر وزن کشتار در مقایسه با کشتار غیررسمی بیشتر از دو دوره قبلی است.

- تحولات در کشتار نوع دام

جدول شماره (۲) وزن کشتار دام را به تفکیک نوع دام نشان می‌دهد. براساس این جدول بیشترین کشتار مربوط به گوسفند و بره می‌باشد که در سال ۵۶، ۱۶۹ هزار تن بوده است. این رقم در سال ۶۹ به ۱۵۴ هزار تن کاهش یافته است و تا سال ۷۳ به ۱۳۸

جدول شماره (۱) آمار مقدار، سهم و میانگین کشتار رسمی و غیررسمی کشور طی سالهای ۵۳-۱۳۷۳

سال- دوره		کل کشتار کشور		کشتار رسمی		کشتار غیررسمی	
مقدار	درصد	مقدار	درصد	مقدار	درصد	مقدار	درصد
۱۳۵۳	۴۶۸	۲۱۷	۴۶/۳	۲۵۱	۵۳/۷		
۱۳۵۶	۵۱۴	۲۶۵	۵۱/۵	۲۴۹	۵۱		
۱۳۶۹	۵۷۰	۳۵۲	۶۲	۲۱۸	۴۸		
۱۳۷۳	۶۵۸	۳۲۶	۵۰	۳۳۲	۵۰		
میانگین دوره ۵۳-۱۳۵۶	۴۹۵	۲۴۲	۴۹	۲۵۳	۵۱		
میانگین دوره ۵۷-۱۳۶۹	۴۹۲	۲۵۰	۵۱	۲۴۲	۴۹		
میانگین دوره ۷۰-۱۳۷۳	۶۳۰	۳۲۲	۵۱	۳۰۸	۴۹		

ماخذ:

واحد: هزار تن - درصد

۱- وضعیت گوشت، طرح تدوین نظام بهره برداری از مراتع، جلد ۵. معاونت آموزش و تحقیقات، ص ۴۲-۴۸.

۲- مرکز آمار ایران. سالنامه آماری ۱۳۷۲ و ۱۳۷۳.

۳- برنامه پنجساله دوم وزارت جهاد سازندگی، ستاد برنامه دوم. معاونت طرح و برنامه ریزی، ۱۳۷۴.

جدول شماره (۲): میزان کشتار دام به تفکیک نوع دام در سالهای ۱۳۵۳ و ۱۳۶۹ و ۱۳۷۳

سال	کل	گوسفند و بره	بز و بزغاله	گاو و گوساله	گاو میش و بچه گاو میش	شتر و بچه شتر	وزن	سهم
۵۶	۲۶۵	۱۶۹	۱۹	۶۸	۴	۴		
۶۹	۳۵۲	۱۵۴	۳۷	۱۴۹	۱۰	۲		
۷۳	۳۲۶	۱۳۸	۲۷	۱۴۶	۱۱	۴		
۵۶	۱۰۰	۶۴	۷	۲۶	۱/۵	۱/۵		
۶۹	۱۰۰	۴۴	۱۰	۴۲	۳	۱		
۷۳	۱۰۰	۴۲	۸	۴۵	۳	۱		

واحد: هزار تن

ماخذ: مرکز آمار ایران

هزار تن رسیده است. در مورد بز و بزغاله، گاو و گوساله به ترتیب از ۱۹ هزار تن و ۶۸ هزار تن در سال ۵۶ به ۳۷ هزار تن و ۱۴۹ هزار تن در سال ۶۹ افزایش یافته است و تا سال ۷۳ به ۲۷ هزار تن و ۱۴۶ هزار تن کاهش یافته است. اما در مورد کشتار گاو میش و شتر به ترتیب روندی افزایشی و

ثابت وجود داشته است.

این تغییرات نشاندهنده این است که سهم مصرف گوشت گوسفند طی ۲۰ سال گذشته ۲۲ درصد کاهش یافته و به جای آن سهم کشتار گوشت گاو ۱۹ درصد افزایش داشته است.

- تحولات کشتار دام در استانها

همان گونه که جدول شماره (۳) نشان می دهد شش استان تهران، مازندران، آذربایجان شرقی، خوزستان، خراسان و اصفهان ۵۵-۶۵ درصد کشتار رسمی دام کشور را به خود اختصاص داده اند. به طوری که وزن کشتار رسمی در استانهای مذکور در

سال ۵۶، ۱۷۰ هزار تن بوده و در سال ۷۳ به ۱۸۰ هزار تن رسیده است. از طرفی روند تغییرات کشتار دام در استانهای مذکور نشان می‌دهد که طی ۲۱ سال گذشته از سهم ۶ استان مذکور کاسته و به سهم استانهای دیگر افزوده شده است و از ۳۴ درصد یا ۸۷ هزار تن در سال ۵۶ به ۴۵ درصد یا ۱۴۶ هزار تن در سال ۷۳ افزایش یافته است که این امر نشان‌دهنده افزایش ۱۱ درصدی می‌باشد. در بین استانهای مهم سهم استان تهران به نصف کاهش یافته و از ۲۴ درصد به ۱۳ درصد رسیده است که بیشترین کاهش را در کل کشور نشان می‌دهد. این تغییرات نشان می‌دهد که توزیع کشتار دام طی دوره مورد نظر متوازنتر شده و سهم کشتار از استانهای مهم کاسته شده و به استانهای دیگر افزوده شده است.

* بررسی وضعیت فعلی کشتارگاههای کشور

براساس آمارگیری سراسری از کشتارگاههای کشور در سال ۷۳، ۴۶۶ کشتارگاه وجود دارد که ۴۳۱ واحد آن فعال می‌باشد. از این تعداد ۴۰ واحد در مالکیت شرکت سهامی گوشت، ۴۰۲ واحد زیر نظر شهرداریها، ۲۱ واحد خصوصی و ۴ واحد دیگر دولتی است. از لحاظ تکنولوژی کشتارگاههای کشور به دو بخش صنعتی و سنتی تقسیم می‌شوند. کشتارگاههای صنعتی ۲۰ واحد و کشتارگاههای سنتی ۴۱۱ واحد هستند. از نظر قدمت نیز بیشترین کشتارگاهها بین ۱۱-۲۰ سال قدمت دارند که تعداد آنها ۱۷۴ واحد می‌باشد. بعد از آن کشتارگاههایی با عمر ۲۱-۳۰ سال هستند که به ۱۰۰ واحد می‌رسند.

همچنین از ۴۳۱ واحد فعال کشتارگاهی، ۵۶ واحد آن فعالیتهای جنبی بر

روی ضایعات کشتارگاهی انجام می‌دهند. چنان که ۲۶ واحد کشتارگاهی، پوست و چرم را در محل، نمک سود می‌کنند و ۲۳ واحد روده را فرآوری می‌کنند، ۷ واحد نیز از ضایعات گوشت و استخوان استفاده می‌نمایند و بقیه واحدها فقط فعالیت کشتارگاهی دارند. (۲)

صنایع لبنی:

* تاریخچه و روند تحولات احداث صنایع لبنی

صنعت جدید شیر در ایران ۱۳۲۶، با تأسیس کارگاه لبنیات سازی آستارا در خیابان فردوسی تهران به مرحله عمل رسید. در این کارگاه پس از جدا کردن خامه از شیر، آن را در دیگهای نسبتاً بزرگی جوشانده، سپس در بطریهایی که دارای درب چوب پنبه‌ای بودند، عرضه می‌کردند و علاوه بر شیر، فرآورده‌های لبنی نیز تهیه می‌شد. در اواخر سال ۱۳۲۷ کارخانه نسبتاً مدرنی با ظرفیت ۱۰ تن شیر در روز و ۲۰ میلیون ریال هزینه احداث شد. این کارخانه که آلفا نامیده می‌شد کار خود را در سال ۱۳۳۰ با دریافت روزانه ۵ تن شیر خام و تبدیل آن به محصولات لبنی آغاز کرد.

در سال ۱۳۳۱، در کنفرانس سازمان ملل متحد در ترکیه، پیشنهاد وزیر بهداشتی وقت تهران برای ایجاد یک کارخانه شیر پاستوریزه در کشور مورد موافقت قرار گرفت و یک سال بعد موافقتنامه‌ای بین وزارت بهداشتی به نمایندگی از سوی ایران در مؤسسه یونیسیف (صندوق کودکان سازمان ملل متحد) منعقد شد که به موجب آن کارخانه‌ای به ظرفیت روزانه ۶۰ تن شیر در ایران احداث و ماشین‌آلات آن با ارزش ۴۳۰ هزار دلار به صورت رایگان از طرف مؤسسه یونیسیف در اختیار دولت ایران قرار گیرد. از

سال ۱۳۳۳ عملیات ساختمان کارخانه در جاده کرج شروع شد و در آبان ماه سال ۱۳۳۶ اولین کارخانه مدرن شیر پاستوریزه با ظرفیت بالفعل ۴/۵ تن شیر که توسط ۴۰ دامدار مستقر در اطراف تهران تأمین می‌شد، آغاز به کار کرد به دنبال آن در سال ۱۳۳۹ دومین کارخانه شیر پاستوریزه به نام شرکت لبنیات پاک به ظرفیت ۳ تن در سال (۲۴۰ تن) در تهران تأسیس گردید.

طی برنامه عمرانی (۱۳۳۹-۱۳۴۱)

سه واحد دیگر در تبریز، رشت و آبادان تأسیس شد و در طول برنامه سوم عمرانی (۱۳۴۲-۱۳۴۶) شش واحد دیگر در شهرستانهای اصفهان، مشهد، شیراز، ساری، اهواز و کرمانشاه احداث گردید. در دی ماه ۱۳۴۷ شرکت سهامی صنایع شیر ایران تشکیل شد که در برنامه چهارم عمرانی دو کارخانه شیر در تبریز و شیراز تأسیس نمود و بخش خصوصی نیز یک واحد در ارومیه احداث کرد. در برنامه پنجم (۱۳۵۱-۱۳۵۶) دو واحد تولید شیر در اراک و تهران (می‌ماس) توسط بخش خصوصی، تأسیس و ۱۱ واحد با ظرفیتهای ۷۵-۱۵۰ تن توسط بخش دولتی طرح‌ریزی گردید که ۴ کارخانه آن در استانهای آذربایجان شرقی، خراسان، اصفهان و فارس تا سال ۱۳۵۷ مورد بهره برداری قرار گرفت. (۳)

نگاهی به روند تحولات صنایع لبنی پس از انتقال به وزارت جهاد سازندگی صنایع لبنی کشور

پس از انتقال شرکت سهامی صنایع شیر به وزارت جهاد سازندگی در سال ۱۳۶۵ و زیر پوشش قرار گرفتن صنایع لبنی، تعداد آنها افزایش یافت، به طوری که در سال ۱۳۷۲، ۱۴ کارخانه لبنی تابعه شرکت

جدول شماره (۳): وزن کشتار انواع دام کشور به تفکیک مهمترین استانها

استان	۵۶		۶۹		۷۳	
	وزن	درصد	وزن	درصد	وزن	درصد
تهران	۶۱۳۵۴	۲۴	۴۲۲۳۴	۱۲	۴۳۴۸۹	۱۳
مازندران	۱۵۴۸۹	۶	۲۹۱۲۲	۸	۲۱۶۱۶	۷
آذربایجان شرقی	۲۲۷۹۷	۹	۳۲۵۵۸	۹	۳۰۱۱۱	۹
خوزستان	۲۵۱۷۵	۱۰	۲۵۳۲۷	۷	۲۲۵۶۷	۷
خراسان	۱۹۰۰۴	۷	۲۳۸۵۴	۷	۳۱۶۶۱	۱۰
اصفهان	۲۵۰۹۱	۱۰	۳۹۷۸۷	۱۱	۳۰۴۱۵	۹
مجموع استانها	۱۶۸۹۱۰	۶۶	۱۹۲۸۸۲	۵۵	۱۷۹۸۵۹	۵۵
سایر استانها	۷۸۳۸۴	۳۴	۱۵۸۷۶۹	۴۵	۱۴۶۰۵۲	۴۵
کل کشور	۲۵۶۲۹۴	۱۰۰	۳۵۱۶۵۱	۱۰۰	۳۲۶۹۱۱	۱۰۰

منابع: مرکز آمار ایران، آمار کشتارگاههای کشور، سال ۱۳۵۶، ۱۳۶۹ و ۱۳۷۳. واحد: هزار تن - درصد

سهامی صنایع شیر با ظرفیت ۶۶۳ هزار تن و ۲۰ کارخانه لبنی غیر تابعه با ظرفیت سالانه ۳۰۵/۸ هزار تن شیر در حال فعالیت بودند و این تعداد جدای از صنایع جدید در حال احداث است که ظرفیت آنها به ۳۸۲ هزار تن در سال می‌رسد. همچنین صنایع پنبه‌سازی بزرگ با ظرفیت روزانه بین ۱۰-۱۵۰ تن شیر، سالانه ۴۶۷ هزار تن شیر را جذب خواهند کرد. (۴) با گسترش مراکز جمع‌آوری شیر از یک سو و افزایش تعداد صنایع لبنی و همچنین تکمیل ظرفیت آن، موجب شده است تا شیر جذب شده به صنایع لبنی کشور از ۲۲۸/۳ هزار تن در سال ۶۵ به ۸۶۰ هزار تن در سال ۷۴ افزایش یابد و ظرفیت عملی آنها ۳/۸ برابر شود. باید توجه داشت که شیر خام کشور طی مدت مذکور از ۳۲۵۰ هزار تن به ۴۵۴۰ هزار تن رسیده است که نشان‌دهنده افزایش ۱/۳ میلیون تن می‌باشد. در حالی که شیر مصرفی کارخانجات لبنی از ۷ درصد شیر خام کشور در سال ۶۵ به ۱۹ درصد در سال ۷۴ افزایش یافته است.

صنایع لبنی تابعه شرکت سهامی شیر

براساس جدول شماره (۵) اگر چه

مصرف شیر باز ساخته شده در صنایع لبنی تابعه، از ۱۰۸ هزار تن در سال ۶۵ به ۲۷۸ تن در سال ۷۴ کاهش یافته است که ۰/۲ درصد سال ۶۵ می‌باشد، اما مقدار شیر خام دریافتی از ۱۸۶ هزار تن در سال ۶۵ به ۶۰۱ هزار تن در سال ۷۴ رسیده است که بیش از ۳ برابر سال ۶۵ می‌باشد. به طور کلی طی سالهای مورد بررسی شیر جذب شده توسط این صنایع نسبت به شیر مصرفی صنایع لبنی کشور از ۸۲ درصد در سال ۶۵ به ۷۰ درصد در سال ۷۴ رسیده است. این ثبات تقریبی ناشی از دو عامل: احداث صنایع جدید لبنی و افزایش ظرفیت عملی صنایع لبنی موجود است، زیرا در طول سالهای ۶۵-۷۰، ۶ کارخانه جدید در گرگان، زنجان، همدان، رشت، خرم‌آباد و خوزستان با ظرفیتهای ۷۵-۱۵۰ تن و جمعاً با ظرفیت ۶۵۰ تن احداث شد که تعداد صنایع لبنی تابعه را از ۱۰ واحد به ۱۶ واحد افزایش داده است. (۵)

در مورد ظرفیت نیز در سال ۶۵، ظرفیت اسمی صنایع لبنی تابعه ۶۵۵ هزار تن بوده است (۶)، در حالی که ظرفیت عملی آنها به ۱۸۶ هزار تن می‌رسید. به

عبارت دیگر ۲۸ درصد ظرفیت اسمی صنایع لبنی مورد استفاده قرار می‌گرفت. البته ۲۰ درصد آن شیر ساخته شده بود، اما در سال ۷۴ ظرفیت عملی به ۶۰۱ هزار تن رسیده است، در حالی که ظرفیت اسمی ۸۰۸ هزار تن بود (۷). یعنی ۷۴ درصد ظرفیت صنایع لبنی تابعه در سال ۷۴ بدون استفاده از شیر ساخته شده، مورد بهره‌برداری قرار گرفته است.

همان گونه که در جدول شماره (۵) آمده، فرآورده‌های صنایع لبنی تابعه شرکت سهامی صنایع شیر شامل شیر پاستوریزه، مساست، خامه، کره، شیرخشک و پنیر می‌باشد. از بین فرآورده‌های این صنایع، شیر پاستوریزه سهم بیشتری دارد، بخصوص اینکه در سالهای اول بررسی، شیر جذب شده فقط تأمین‌کننده شیر پاستوریزه مورد نیاز بود. روند تغییرات تولید فرآورده‌های لبنی بدین صورت است که تا سال ۷۴ سهم تولید پنیر و شیر خشک افزایشی است به طوری که تولید پنیر از ۰/۷ هزار تن در سال ۶۵ به ۱۷/۳ هزار تن در سال ۷۴ افزایش می‌یابد و شیر خشک از صفر در سال ۶۵ به ۱/۷ هزار تن در سال ۷۴ می‌رسد. در مقابل

جدول شماره (۴): ظرفیت عملی صنایع لبنی کشور و میزان تولید شیر

سال	شیر خام دریافتی کارخانجات لبنی کشور	تولید شیر کشور	نسبت ستون ۲ به ستون ۳
۶۵	۲۲۸/۳	۳۲۵۰	۷
۶۶	۲۳۲/۷	۳۱۵۰	۷/۵
۶۷	۲۹۹/۴	۳۳۴۰	۹
۶۸	۳۶۹/۷	۳۸۲۷	۹/۷
۶۹	۵۰۸/۸	۳۹۲۹	۱۳
۷۰	۵۸۲/۵	۴۰۳۵	۱۴/۴
۷۱	۶۲۵	۴۱۴۵	۱۵
۷۲	۷۵۰	۴۲۸۱	۱۷/۵
۷۳	۸۳۰	۴۴۵۰	۱۸/۵
۷۴	۸۶۰	۴۵۴۰	۱۹

ماخذ: معاونت امور دام و شرکت سهامی شیر ایران

واحد: هزار تن

تولید ماست کاهش یافته و از ۴۳ هزار تن در سال ۶۵ به ۱۶ هزار تن یا حدود یک سوم در سال ۷۴ می رسد که بیانگر انتقال تولید این فرآورده به صنایع لبنی غیر تابعه و بخش خصوصی است. به طور کلی سهم شیر پاستوریزه به شیر خام دریافتی از ۷۶ درصد در سال ۶۵ به ۷۰ درصد در سال ۷۴ کاهش می یابد، در حالی که تولید شیر پاستوریزه از ۲۴۴ هزار تن در سال ۶۵ به ۴۲۴ هزار تن در سال ۷۴ می رسد که نشان دهنده ۷۰ درصد افزایش است. این تغییرات نشان می دهد که صنایع لبنی مورد نظر، شیر مازاد بر مصرف را (در فصولی که شیر زیاد است) به بقیه فرآورده های لبنی تبدیل می کنند، به طوری که این امر موجب شده تا سهم شیر پاستوریزه طی دوره مورد بررسی ۶ درصد کاهش یابد.

* بررسی وضعیت فعلی صنایع لبنی

بر اساس سرشماری سال ۷۴ از ۴۱ کارخانه بزرگ لبنی کشور، ۳۷ واحد آن فعال بودند که از این تعداد ۲۹ واحد آن بعد از

فاصله آنها تا بازار فروش ۷۵ کیلومتر است. محصولات فرآوری شده صنایع مذکور در سال ۷۳ عبارت از ۴۶۴ هزار تن شیر پاستوریزه، ۴۵ هزار تن ماست، ۱۷ هزار تن خامه، ۱۳/۷ هزار تن پنیر، ۱۳/۶ هزار تن شیر استرلیزه، ۱۰/۳ تن بستنی و ۲۵ هزار تن دیگر محصولات لبنی بودند. (۸)

نتیجه گیری

تحولات کشتار دام کشور نشان می دهد که در طی ۲۱ سال ۵۳-۱۳۷۳، کشتار رسمی و غیررسمی روندی هماهنگ داشته و سهم تقریباً ثابتی به خود گرفته است. از نظر نوع دام کشتار شده، طی همین دوره از سهم کشتار گوسفند ۲۲ درصد کاسته شده و به کشتار گاو افزوده شده است. همچنین در طی سالهای ۵۶-۱۳۷۳ از سهم کشتار ۶ استان مهم - تهران، مازندران، آذربایجان شرقی، خراسان، خوزستان و اصفهان - ۱۱ درصد کاسته شده و به سهم کشتار بقیه استانها افزوده گردیده است. بیشتر کشتارگاهها کوچک بوده و در مالکیت شهرداریها می باشند و کشتارگاههای بزرگتر

انقلاب احداث و شروع به کار کرده اند. ۲۲ واحد بعد از سال ۶۵، ۱۴ واحد آن زیر پوشش شرکت صنایع شیر می باشند که ۷۵ درصد کل شیر دریافتی کارخانجات لبنی را به خود اختصاص داده اند، ۱۹ کارخانه در مالکیت بخش خصوصی هستند که ۱۷ درصد از شیر دریافتی را فرآوری می کنند. یک واحد در مالکیت تعاونی و ۵ واحد دیگر در مالکیت نهادهای دولتی است. ظرفیت اسمی این صنایع در سال ۷۳، ۱۲۶۰ هزار تن و ظرفیت واقعی آنها ۸۳۰ هزار تن می باشد. به عبارت دیگر صنایع مذکور در سال ۷۳ با ۶۵ درصد ظرفیت اسمی فعال بودند، در حالی که این نسبت در سال ۶۵، ۲۰ درصد بوده است. به عبارت دیگر طی سالهای ۶۵-۷۴ نه تنها ۲۲ کارخانه احداث شده، بلکه ظرفیت عملی صنایع موجود نیز ۴۵ درصد افزایش یافته است. شیر دریافتی صنایع لبنی از ۲۰۵ مرکز جمع آوری شیر، ۱۹۸۸ دامپروری عرضه کننده و ۱۷۱ مرکز تأمین کننده فصلی، تأمین می شود و محصولات تولیدی آنها در فاصله ۱-۸۵۰ کیلومتری به فروش می رسد که متوسط

جدول شماره ۵: آمار شیر مصرفی و فرآورده های صنایع لبنی تابعه در سالهای ۶۵-۷۴

سال	مصرف نهاده						تولید فرآورده های لبنی		
	شیرخام دریافتی	سهم شیرخام دریافتی به کل	شیربازساخته مصرفی	شیرپاستوریزه	ماست	خامه	کره	شیرخشک	پنیر
۶۵	۱۸۶	۸۲	۱۰۸	۲۲۴	۴۳	۰	۱	۰	۰/۷
۶۶	۱۹۳	۸۲	۱۰۲	۲۴۵	۴۲	۰	۳/۸	۰	۰/۴
۶۷	۲۵۵	۸۵	۱۲	۲۱۶	۳۷	۰	۳/۵	۰	۰/۷
۶۸	۳۰۹	۸۴	۱۱	۲۵۴	۴۱	۰	۱/۶	۰	۰/۸
۶۹	۴۲۱	۸۳	۲	۳۳۴	۳۷	۱۲	۱/۸	۰	۲
۷۰	۴۸۴	۸۳	۳	۳۴۹	۲۸	۱۳	۱/۴	۰/۵	۱۰
۷۱	۵۰۰	۸۰	۲	۳۶۹	۲۰	۱۱	۱/۸	۰/۵	۱۰
۷۲	۶۰۶	۸۱	۰/۲	۳۹۲	۱۵	۱۴	۲	۳	۱۸
۷۳	۵۸۷	۷۱	۰/۸	۴۰۹	۱۲	۸	۳	۱/۸	۱۷
۷۴	۶۰۱	۷۰	۰/۲	۴۲۴	۱۶	۱۰	۱۱	۱/۷	۱۷

ماخذ: شرکت سهامی صنایع شیر

واحد: هزارتن

مرحله اول: بررسی کشتارگاههای سراسر کشور، وزارت جهاد سازندگی، ۱۳۷۳.
 ۷- نگرشی بر وضعیت تولید و فرآوری شیر، وزارت جهاد سازندگی، معاونت امور دام، بهار ۱۳۷۴.
 ۸- وضعیت گوشت. طرح تدوین نظام بهره‌برداری از مراتع، وزارت جهاد سازندگی، معاونت آموزش و تحقیقات، ص ۶-۹.

تضمینی عمل کنند و از این طریق قیمت تضمینی را به صنایع لبنی بخش خصوصی تحمیل نمایند و موجب افزایش درآمد دامداران شوند.

منابع:

- ۱- خزاعی، علی. تحلیل هزینه فایده مالی اقتصادی - اجتماعی کارخانه کوچک پنیرسازی. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی دانشگاه شهید بهشتی. ۱۳۷۲. ص ۵۸ و ۵۹.
- ۲- شرکت سهامی صنایع شیر، مروری بر عملکرد شرکت سهامی صنایع شیر، شرکت سهامی صنایع شیر، ۱۳۷۳، ص ۴.
- ۳- همان مأخذ، ص ۴.
- ۴- همان مأخذ، ص ۴.
- ۵- مطالعه استراتژی فرآوری و بازاریابی شیر، مرحله اول: بررسی کارخانجات فرآوری شیر، وزارت جهاد سازندگی، ۱۳۷۳.
- ۶- مطالعه استراتژی فرآوری و بازاریابی گوشت در کشور.

و مدرتر در مالکیت شرکت سهامی گوشت است. بنابراین، شهرداریها در آماده کردن بهداشت گوشت سهم بیشتری دارند و شرکت سهامی گوشت که زیر پوشش وزارت جهاد سازندگی فعالیت می‌کند، بیشتر در فرآوردهای جنبی و مدرن کشتار دام سهیم است.

در مورد صنایع لبنی نیز با اینکه شیر تولیدی کشور از ۳۲۵۰ هزار تن در سال ۱۳۶۵ به ۴۵۴۰ هزار تن در سال ۱۳۷۴ افزایش یافته است و یا ۱۲۹۰ هزار تن به آن اضافه شده، اما سهم شیرخام کارخانجات لبنی بیشتر شده است، زیرا از ۷ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۱۹ درصد در سال ۱۳۷۵ رسیده است. این امر در حالی است که ۱۴ کارخانه لبنی وابسته به شرکت سهامی صنایع شیر، با ایجاد صنایع جدید راه اندازی شده‌اند که با جذب ۷۵ درصد شیر مصرفی ناشی از افزایش ظرفیت، حذف شیرخشک وارداتی و مصرف شیر داخلی توانسته‌اند به عنوان پشتوانه‌ای برای حمایت از قیمت شیر